

Degraded and restituted towns in Poland
Origins, development, problems

Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce
Geneza, rozwój, problemy

Editors / Pod redakcją

Robert Krzysztofik Mirek Dymitrow

UNIVERSITY OF GOTHENBURG
SCHOOL OF BUSINESS, ECONOMICS AND LAW

Degraded and restituted towns in Poland: Origins, development, problems
Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce. Geneza, rozwój, problemy

Editors / Pod redakcją

Robert Krzysztofik, Mirek Dymitrow

Reviewer / Recenzent

Prof. dr hab. Barbara Lubicz-Miszewska

Translations / Tłumaczenia

Mirek Dymitrow

Cover design / Projekt graficzny okładki

Robert Krzysztofik

Recommended citation format / Zalecane cytowanie

Krzysztofik, R., & Dymitrow, M. (Eds.) (2015). Degraded and restituted towns in Poland: Origins, development, problems / Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce. Geneza, rozwój, problemy. Gothenburg: University of Gothenburg.

Funding / Finansowanie

The Geographical Association in Gothenburg (est. 1908)

Geografiska Föreningen i Göteborg (etab. 1908)

© Copyright 2015 by University of Gothenburg

ISBN 91-86472-76-3

ISSN 0347-8521

University of Gothenburg

School of Business, Economics and Law

Department of Economy and Society – Human Geography

Viktoriagatan 13, 405 30 Gothenburg, Sweden

Print and binding / Druk i oprawa

SOWA Publishing Ltd.

ul. Hrubieszowska 6a, 01-209 Warsaw, Poland

Degraded and restituted towns in Poland
Origins, development, problems

Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce
Geneza, rozwój, problemy

Krzysztofik, R., & Dymitrow, M. (Eds.) (2015). Degraded and restituted towns in Poland: Origins, development, problems / Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce. Geneva, rozwój, problemy. Gothenburg: University of Gothenburg.

Abstract

One of the less known problems in settlement geography is the issue of so-called degraded and restituted towns. This lack of reconnaissance, however, is perhaps less the result of the towns' scarcity than their specificity of being 'awarded' or 'deprived of' an urban label by means of strictly socio-political actions. Degraded and restituted towns, hence, are spatial units made 'rural' or 'urban' instantaneously, irrespective of their de facto state along what is widely considered a gradual path of (de)urbanization. Instead, they become compartmentalized into two constructed spatial categories that have survived the onslaught of material transformations and philosophical repositioning.

While 'rural' and 'urban' are conceptual binaries that certainly need to be treated with caution, their cultural salience may cause tangible consequences within national administrative systems that abide by a formalized rural-urban distinction. This issue becomes particularly important for settlements that clearly transcend any imagined rural-urban divide, i.e. those, whose material and immaterial characteristics seem counterfactual to their assigned category. It is also crucial in formal practices designed to avert such counterfactualities, but whose randomness of approach more creates confusion than helps straighten out a historical concoction. Both processes, nonetheless, lend 'urbanity' and 'rurality' a resonance of objectivity that justifies their use as guides for a host of developmental endeavors, despite subverting a much more intricate reality. Degraded and restituted towns are direct derivatives of this.

Drawing on the above-mentioned irreconcilabilities, the aim of this book is to present and scrutinize degraded and restituted towns through the example of Poland, where these towns occupy a special niche. For one, Poland, due to its chequered and variegated history, is home to a conspicuously large number of degraded (828) and restituted (240) towns; for another, Poland's relentlessness of formalizing 'urbanity' as a category of statistical, political and cultural guidance has a direct bearing on the lives of the towns' residents.

Realizing the intricacy of degraded and restituted towns in the face of commonplace rural-urban ideations, the editors and the 17 contributing Authors of this book have made an effort to capture the towns' complexity with special foci on their shrouded origins, developmental specificities and incurred problems. Owing to the involvement of researchers from different scientific disciplines and subdisciplines, the undertaken project has helped elucidate the problem from multiple perspectives: spatial, social, demographic, economic, environmental, historical, architectural, cultural, legal and philosophical. Allocated into 17 chapters, not only have the presented interpretations allowed for a first interdisciplinary synthesis on the topic, but they also helped outline some prospective directions for future research. Moreover, collecting materials of such diversity into an amalgamated whole has helped identify specific discourses that enwrap the concept of "urbanity" when seen through its oscillations within formal contexts, and to which degraded and restituted towns serve as expendable game pieces.

By combining knowledge arrived at through epistemologically different approaches, the incremental contribution of this book as a whole could be summarized in two attainments:

- a) extending theoretical frameworks used to study degraded and restituted towns in terms of definition, conceptualization and assessment of predispositions for future development on account of their spatial, legal, socio-economic and historical characteristics;
- b) initiating an anticipated discussion on a number of important and current topics related to the practices of degradation and restitution that have not received adequate attention, e.g., the urbanity-vs.-rurality paradox, the changeability of human settlement forms vs. the consequences of rigid spatial categorizations; the role of various actors in shaping the socio-economic reality under the guise of an ossified binary; or identifying spatio-conceptual conflicts as future challenges for local, regional and national policy.

Keywords: degraded towns, restituted towns, urbanity, rurality, formalization, Poland.

Krzysztofik, R., & Dymitrow, M. (Eds.) (2015). Degraded and restituted towns in Poland: Origins, development, problems / Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce. Geneva, rozwój, problemy. Gothenburg: University of Gothenburg.

Abstrakt

Jednym z oryginalnych problemów badawczych osadnictwa jest zagadnienie miast zdegradowanych i restytuowanych. Oryginalność nie wynika jednak w tym przypadku z jego unikatowości, lecz z interpretacji rzeczywistości według kryterium formalnoprawnego. Miasta zdegradowane i restytuowane to bowiem te ośrodki, które w określonym czasie straciły lub odzyskały swój miejski status. Innymi słowy przestały być lub ponownie zaczęły być zaliczane do tej grupy miejscowości, dla której wg nomenklatury prawno-administracyjnej przyjęto termin – „miasto”.

Przyjęcie tylko takiego kryterium w naturalny sposób powoduje rozdźwięk tam, gdzie decyzje o degradacji lub restytucji statusu miejskiego były lub są ustanawiane na wyrost względem kryteriów ekonomicznego, demograficznego czy przestrzennego. Z innego punktu widzenia złożoność koncepcji „miasto” i „wieś” została tu dodatkowo skomplikowana nierzadką arbitralnością decyzji urzędniczych, co miało nie tylko znaczenie formalne, ale w sposób oczywisty wpływało i wpływać może na realne możliwości rozwoju miast zdegradowanych i restytuowanych.

Celem prezentowanej książki jest przybliżenie zagadnienia miast zdegradowanych i restytuowanych na obszarze Polski, gdzie problem ten ma wymiar szczególny. Po pierwsze, miast takich jest relatywnie dużo (odpowiednio 828 i 240). Po drugie, Polska jest jednym z nielicznych krajów europejskich, gdzie kryterium formalnoprawne ma tak wielkie znaczenie. Autorzy książki starali się naświetlić ten problem, nawiązując do takich ogólnych kwestii jak geneza miast zdegradowanych i restytuowanych, specyfika ich rozwoju i przemian oraz problemy przed jakimi stoją. Wymienione kwestie dzięki zaangażowaniu badaczy reprezentujących różne subdyscypliny naukowe zaprezentowano wielowątkowo. W 17 częściach książki omówiono tytułowe zagadnienia zarówno od strony przestrzennej, jak i społecznej, demograficznej, ekonomicznej, przyrodniczej, historycznej, architektonicznej, kulturowej, prawnej czy semantycznej. Taki sposób interpretacji pozwolił nie tylko na dokonanie częściowej syntezy tego zagadnienia. Stanowił również ważny atrybut w określeniu wyzwań przed jakimi stoją badacze zajmujący się tą tematyką. Ważnym zadaniem książki była również analiza dyskursu okalającego pojęcia „miasto” i „miejskość” w kontekście ich formalnoprawnych uwarunkowań.

Autorzy rozdziałów zaprezentowali nie tylko określony fragment wiedzy i wyjaśnień dotyczących miast zdegradowanych i restytuowanych, ale także poprzez mniej lub bardziej wyeksponowane poglądy, wnieśli pewien wkład w:

- a) rozwinięcie teoretycznych ram pojęcia miasta zdegradowanego i restytuowanego w zakresie ich definiowania, możliwości rozwojowych, czy w końcu różnych typologii i podziałów uwypuklających ich różnorodność pod względem przestrzennym, formalnoprawnym, społeczno-ekonomicznym czy historycznym;
- b) podjęcie oczekiwanej dyskusji na wiele ważnych i aktualnych tematów, takich jak: „miejskość a wiejskość”, zmienność osadnictwa i jej konsekwencje, rola różnych grup interesariuszy w kształtowaniu rzeczywistości społeczno-ekonomicznej i przestrzennej czy konflikt przestrzenny jako wyzwanie dla polityki miejskiej i regionalnej.

Słowa kluczowe: miasta zdegradowane, miasta restytuowane, miejskość, wiejskość, formalnoprawność, Polska.

Contents / Spis treści

Preface	xi
Słowo wstępne	xiii
<i>Robert Krzysztofik, Mirek Dymitrow</i>	
Research on degraded and restituted towns: Overview and state-of-the-art	1
Miasta zdegradowane i restytuowane. Istota problemu i zakres badań	5
<i>Ewa Dawidejt-Drobek, Wiesław Drobek</i>	
Cultural aspects of urban restitution in Poland	37
Kulturowe aspekty restytucji praw miejskich w Polsce	39
<i>Mirek Dymitrow</i>	
The concept of urbanity in light of the municipal reform in interwar Poland	61
Pojęcie miejskości w świetle reformy gminnej w Polsce międzywojennej	65
<i>Barbara Konecka-Szydłowska</i>	
Restituted towns and their socio-economic conditions for development	117
Spółeczno-gospodarcze uwarunkowania rozwoju miast restytuowanych	119
<i>Robert Krzysztofik</i>	
Like Phoenix from the ashes, like David and Goliath... Niwka – a story of decline, rebirth and political confrontations	139
Jak Feniks z popiołów, jak Dawid z Goliatem... Regres, odradzanie się i konfrontacje prawno-administracyjne Niwki	143
<i>Iwona Kantor-Pietraga, Robert Krzysztofik, Tomasz Spórna</i>	
Degraded feudal urban agglomerations in Poland	159
Zdegradowane feudalne aglomeracje miejskie w Polsce	163
<i>Robert Szymytkie, Robert Krzysztofik, Mirek Dymitrow, Iwona Kantor-Pietraga, Jolanta Pełka-Gościńskiak, Tomasz Spórna, René Brauer</i>	
Degraded towns and urban abandonment	185
Miasta zdegradowane a procesy opustoszenia	189
<i>Elżbieta Przesmycka</i>	
Degraded and restituted towns of the Lublin region and their spatio-architectural transformations	209
Przeobrażenia przestrzenne i architektoniczne zdegradowanych i restytuowanych miast Lubelszczyzny	211

<i>Dariusz Sokołowski</i>	
Functional differentiation of degraded and restituted towns to the background of other similarly sized towns and villages in Eastern Poland	249
Zróźnicowanie funkcjonalne miast zdegradowanych i restytuowanych na tle miast i wsi podobnej wielkości w Polsce Wschodniej	251
<i>Weronika Dragan, Marta Chmielewska</i>	
Restituted towns in the face of 21 st -century demographic changes	271
Miasta restytuowane w obliczu przemian demograficznych w XXI wieku	273
<i>Robert Szmytkie</i>	
Degraded towns in Poland as potentially new towns	295
Miasta zdegradowane w Polsce jako potencjalne nowe miasta	299
<i>Hanka Zaniewska, Maria Thiel, Norbert Dąbkowski</i>	
Creating a new identity for small restituted towns – some problems	319
Problemy kształtowania nowej tożsamości restytuowanych małych miast	321
<i>Robert Krzysztofik, Mirek Dymitrow, Iwona Kantor-Pietraga, Tomasz Spórna</i>	
The concept of urban hibernation: Scientific note	347
Koncepcja hibernacji miast. Notatka naukowa	351
<i>Mirek Dymitrow</i>	
Deconstructing the discourse of degradation	355
Dyskurs degradacji miast w Polsce: próba dekonstrukcji	361
<i>Tomasz Spórna, Robert Krzysztofik, Mirek Dymitrow</i>	
Degraded and restituted towns in numbers	367
Miasta zdegradowane i restytuowane w liczbach	369
<i>Tomasz Spórna, Robert Krzysztofik, Mirek Dymitrow</i>	
Degraded and restituted towns on maps	423
Miasta zdegradowane i restytuowane na mapach	425
<i>Mirek Dymitrow, Robert Krzysztofik</i>	
Degradation and restitution: Understanding the concept of urbanity through its oscillations within formal contexts	443
Degradacja i restytucja jako pryzmaty pojęcia miejskości w kontekście jego formalnoprawnej zmienności	453
Contributors	462
Autorzy	464

Restituted towns and their socio-economic conditions for development

Barbara Konecka-Szydłowska

Between 1989 and 2015, i.e. since the collapse of Communism, the number of towns in Poland changes almost annually. Within this time frame, the number of towns rose from 822 in 1989 to 915 in 2015, i.e. by 11% (in 2002 the town of Wesoła was merged into Warsaw). This means that 94 formally rural localities were made formally urban. Among them the great majority are restituted towns, i.e. towns, which have had urban status sometime in the past.

In light of the above, the aim of this chapter is to analyze the restituted towns in the context of their socio-economic conditions for future development. 14 towns restituted between 2009 and 2014 are subject to special scrutiny by means of a questionnaire survey. The research consisted of four phases. In the first phase, I have conducted a general outline of the studied towns, taking into account their location, historical genotype, size, level of urbanity and the degree of life satisfaction amongst the residents. In the second phase, I have described both positive and negative characteristics of the restituted towns. The third phase dealt with crystallizing the meaning of restituted towns for the residents living in their vicinity. Lastly, in the fourth phase, I have compiled opinions about the future of the studied restituted towns.

192 questionnaires were collected during the survey, equaling 14.7 questionnaires per studied locality (*de facto* between 5 and 29). The questionnaires were sent out to the recipients by traditional mail. The respondents represented the following institutions: public administration (municipal authorities), education (different levels), as well as organizations and associations within the social, sports, cultural and religious realms. Among the re-

spondents 67% were women, the largest age group was 40–49 (29%), while those with higher education amounted to 58%.

The general outline of towns restituted between 2009 and 2014 shows irregularities within their spatial distribution, with a noticeable concentration in south-eastern Poland. The restituted towns are generally small, i.e. up to 5,000 inhabitants, averaging at 2,650. In terms of perceived level of urbanity on a scale from 1 (lowest level) to 5 (highest level), the average value amongst the surveyed respondents was rather low – 2.8. On the other hand, the respondents' self-declared degree of life satisfaction was most often high or very high (47% and 45% respectively).

My research also allows for crystallizing the most important positive and negative characteristics of the restituted towns when compared to other towns in the region. The characteristics described by the respondents as positive can be understood as chances (or factors) of development, while the negative ones as potential threats (barriers) to that development. The most frequently reiterated positive characteristics were select elements of the town's morphology or whole urban layouts, which is indicative of well-preserved small-town appearances of the studied towns. Among the most frequent negative characteristics was the lack of employment opportunities.

In conclusion, the development of small towns is starkly connected to their role within their respective local and regional settlement systems. In regard to restituted towns up to 5,000 inhabitants, their impact on the socio-economic relationships at the local scale (or even less at the regional scale) is limited. The importance of a town increases if it has a well-developed economic base and some form of industry that employs local and non-local populations; moreover, it stimulates the development of other relationships, e.g. within services and commerce. The rank of a settlement is also determined by the existence of healthcare institutions of supra-local importance. Much less important for the creation of socio-economic relationships are well-developed natural, recreational, cultural or historical values.

Społeczno-gospodarcze uwarunkowania rozwoju miast restytuowanych

Barbara Konecka-Szydłowska

Wprowadzenie

W latach 1989–2015, a więc od początku okresu transformacji społeczno-gospodarczej, liczebność zbioru miast polskich zmienia się prawie corocznie. W omawianym okresie liczba miast wzrosła z 822 w 1989r. do 915 w 2015r. czyli o 11% (w 2002 r. miasto Wesoła zostało włączone w granice administracyjne Warszawy), co oznacza, że prawa miejskie otrzymały 94 miejscowości. W zdecydowanej większości przypadków dotyczy to procesu restytucji (przywrócenia) praw miejskich ośrodkom, które w przeszłości były już miastami. Proces nadawania praw miejskich jest nie bez znaczenia dla sposobu i cech organizacji terytorialnej Polski, zwłaszcza po 1989 r., w nowej sytuacji politycznej, przy zmianie warunków gospodarczych, reguł polityki komunalnej, wzroście znaczenia struktur samorządowych oraz zmianie zasad polityki regionalnej (Drobek 2002; Szmytkie, Krzysztofik 2011; Zaniewska i in. 2013).

Głównym celem opracowania jest analiza społeczno-gospodarczych uwarunkowań rozwoju miast restytuowanych. Szczegółowym badaniom poddano nowe miasta, które prawa miejskie odzyskały w latach 2009–2014. Zbiór ten liczy 14 ośrodków. Podstawę opracowania stanowią wyniki badań ankietowych, które przeprowadzono w tych ośrodkach. Realizacja głównego celu pracy obejmuje postępowanie badawcze składające się z czterech etapów. W etapie pierwszym przeprowadza się ogólną charakterystykę całego zbioru nowych miast powstałych w latach 2009–2014, w tym miast restytuowanych, z punktu widzenia ich położenia przestrzennego, typu historyczno-genetycznego, wielkości. W przypadku miast restytuowanych analizuje się dodatkowo

poziom miejskości i poziom zadowolenia mieszkańców z życia w danym ośrodku. W drugim etapie opisano pozytywne i negatywne cechy miast restytuowanych. Etap trzeci obejmuje analizę znaczenia miast restytuowanych dla najbliższego otoczenia. W etapie czwartym postępowania badawczego przedstawiono opinie na temat przyszłości miast restytuowanych.

Zagadnienia dotyczące miast nowych i restytucji praw miejskich są przedmiotem badań podejmowanym przez wielu Autorów w pracach z zakresu geografii miast, zwłaszcza po 1990 r. Należy wymienić m.in. prace: J. Szlachty (1984), D. Szymańskiej (1988, 1993, 1996a), A. Jelonka (1989), J. Siemińskiego (1991), W. Drobka (1996, 1999, 2002), A. Kwiatek-Sołtys (2002), R. Szmytkie (2003, 2012), R. Krzysztofika (2005, 2006), M. Najgrakowskiego (2009), R. Szmytkie i R. Krzysztofika (2011), B. Koneckiej-Szydłowskiej (2011, 2012), H. Zaniewskiej (2013), H. Zaniewskiej i in. (2013), D. Sokołowskiego (2014). Niezależnie od wskazanych publikacji powstało wiele prac o charakterze monograficznym, poświęconych zagadnieniom funkcjonowania społeczno-ekonomicznego nowych miast oraz aspektom dochodzenia do miejskości w ciągu ostatnich 25 lat. Do grupy tej należą m.in. opracowania: E. Bagińskiego (1992) opisujące Jelcz-Laskowice, M. Pukowskiej-Mitki i H. Stobińskiej (1995) na temat Pilicy, D. Szymańskiej (1996b) dotyczące Bornego Sulinowa, W. Drobka (1993) oraz W. Drobka i E. Dawidejt-Jastrzębskiej (2011) na temat Korfantowa, A. Kwiatek-Sołtys (1997) poświęcone Świątnikom Górnym, E. Zuziańskiej-Zyśko (2001, 2006) opisujące Wojkowice, J. Kołtuniaka (2002) dotyczące Piotrkowa Kujawskiego, P. Fogła i E. Goduli (2011) analizujące Halinów czy B. Koneckiej-Szydłowskiej (2013) na temat Gościna.

Założenia metodologiczne

Podstawową metodą zastosowaną w analizie społeczno-gospodarczych uwarunkowań rozwoju miast restytuowanych była technika badań ankietowych. Metoda ta, zapożyczona z socjologii, często stosowana jest na gruncie geografii społeczno-ekonomicznej (por. Taylor 1992). Kwestionariusz ankiety składał się z dwóch części: z metryczki respondenta i z zasadniczej części obejmującej kilka pytań związanych z głównym celem badania. Pytania zawarte w ankiecie miały charakter otwarty jak i zamknięty, w tym z możliwością wskazania jednej lub wielu odpowiedzi. W ankiecie m. in. zastosowano, wywodzącą się z nauk społecznych, metodę pięciostopniowej skali Likerta i przyjęto założenie, że wartość 1 oznacza najsłabsze natężenie danej cechy, a wartość 5 najmocniejsze, w tym konkretnym przypadku badano poziom miejskości ośrodka (Likert 1932).

Szczegółowej analizie poddano nowe małe miasta, które odzyskały prawa miejskie (proces restytucji) w latach 2009–2014. Łącznie badania przeprowadzono w 14 ośrodkach i zebrano 192 ankiety. Należy zaznaczyć, że żąd-

nej ankiety nie otrzymano z Przecławia. Przeciętnie z każdego ośrodka uzyskano 14,7 ankiety. W układzie poszczególnych miast liczba ankiet była zróżnicowana i wahała się od 5 ankiet w Czyżewie, Krynkach i Łaszczowie do 29 w Brzostku. Ankiety wysyłano tradycyjną drogą pocztową i kierowano do konkretnego odbiorcy, tj. osoby lub instytucji. Respondenci reprezentowali instytucje administracji publicznej (urzędy miasta i gminy), szkolnictwo różnego poziomu, organizacje i stowarzyszenia społeczne, sportowe, kulturalne i religijne. Wśród respondentów przewagę miały kobiety (67%), dominowali respondenci w wieku 40–49 lat (29%) i z wykształceniem wyższym (58%).

Uzupełnieniem techniki badań ankietowych była metoda wskaźnikowa. Wskaźniki zjawisk społeczno-gospodarczych są niezbędne do prawidłowej oceny procesów zachodzących w sferze społecznej i gospodarczej. Wskaźnik w metodologicznym znaczeniu to pewna cecha, zdarzenie lub zjawisko na podstawie zajścia którego wnioskujemy z pewnością, bądź z określonym prawdopodobieństwem, iż zachodzi zjawisko jakie nas interesuje (Nowak 2007). W opracowaniu zastosowano wskaźniki natężenia zjawisk (np. ludność gminy na 1 km²) i wskaźniki struktury (np. udział ludności miasta w ogóle ludności gminy w %).

Społeczno-gospodarcze uwarunkowania rozwoju miast – podstawy teoretyczne

Miasto jest nie tylko miejscem zaspokajania potrzeb mieszkańców otaczających obszarów wiejskich, ale również jego obecność staje się czynnikiem aktywizacji społeczno-gospodarczej tych obszarów. Kondycja małych miast, a do takich należą miasta restytuowane, przekłada się na rozwój obszarów otaczających i odwrotnie, rozwój miasta ze względu na ścisłe powiązania z otoczeniem, nawiązuje do przemian w tym otoczeniu. Rozwój relacji między miastem a jego otoczeniem podlega nieustannej ewolucji. Decydującą rolę w rozwoju powiązań ma jednak samo miasto i jego możliwości zaspokajania potrzeb mieszkańców otaczającego obszaru. Małe miasta otoczone wiejskim zapleczem wykazują więzi funkcjonalne i organizacyjne z obszarami otaczającymi w zakresie funkcji administracyjnych i pozostałych funkcji społeczno-gospodarczych (handlowych, edukacyjnych, zdrowotnych, turystyczno-rekreacyjnych i in.). Niewątpliwie jedną z najważniejszych funkcji, przez którą miasto ma wpływ na otaczający obszar, jest jego funkcja administracyjna, w tym przypadku wiąże się z uzyskaniem przez ośrodek statusu miejskiego. Funkcja ta „odgórnie” wytwarza powiązania między miastem i otoczeniem i stymuluje rozwój pozostałych powiązań społeczno-gospodarczych (Matczak 2002; Konecka-Szydłowska 2007, 2013). Tradycyjnie w układach regionalnych małe miasta, jako szczebel pośredni między ośrodkami większymi i miejscowościami wiejskimi, powinny pełnić funkcję lokalnych centrów wzrostu

i zgodnie z teorią ośrodków centralnych (Christaller 1933; Maik 1992) wpływać na wytwarzanie się w zapleczu więzi społeczno-gospodarczych. Efektem tych powiązań jest kształtowanie się lokalnego systemu osadniczego, a więc zbioru osiedli powiązanych w ramach życia codziennego mieszkańców tzw. cykl lokalny (Maik 1988).

W przypadku nowych miast restytuowanych korzyści z uzyskania praw miejskich mogą mieć charakter ekonomiczny. Dla kraju i poszczególnych regionów ważna jest pełna, nieułomna struktura hierarchiczna systemu osadniczego, poprzez który państwo organizuje i wypełnia swoje funkcje wobec obywateli (i odwrotnie), gdzie ośrodki lokalne i ich rozwój zajmują określone miejsce w sieci osadniczej. Pojawienie się nowego miasta wiąże się z szansą na wzbudzenie „syndromu ośrodka kluczowego”, czyli rozwoju miasteczka, indukującego procesy rozwojowe innych, sąsiednich miejscowości, położonych w strefie jego wpływów. Wypełnia ono także wszystkie te funkcje, które z różnych względów nie mogą być realizowane ani na wyższym, ani na niższym poziomie hierarchicznym (Cloke 1979; Pankau 1996; Drobek 2002). Badanie społeczno-gospodarczych uwarunkowań rozwoju miast restytuowanych wpisuje się w nurt podobnych badań na ten temat (Koralewski, Rogacki 1986; Matczak 2002; Heffner 2003, 2008; Lamprecht 2005; Konecka-Szydłowska 2007, 2012, 2013; Churski i in. 2009; Bartosiewicz, Marszał 2011; Zaniewska i in. 2013).

Ogólna charakterystyka nowych miast utworzonych w latach 2009–2014

W omawianym okresie 21 miejscowości uzyskało status miasta. Ogólna liczba miast Polski wzrosła z 892 w 2009 r. do 913 w 2014 r. Rozkład przestrzenny nowo utworzonych w latach 2009–2014 miast nie jest regularny. Widoczna jest wyraźna ich koncentracja w południowo-wschodniej części Polski (tab. 1, ryc. 1). W układzie regionalnym kraju wydzielić można województwa charakteryzujące się dużą liczbą nowo utworzonych miast: podkarpackie (5 nowych miast), małopolskie, podlaskie (po 4), lubelskie (2). Do podstawowych czynników sprzyjających nadawaniu praw miejskich miejscowościom położonym w tej części Polski należą:

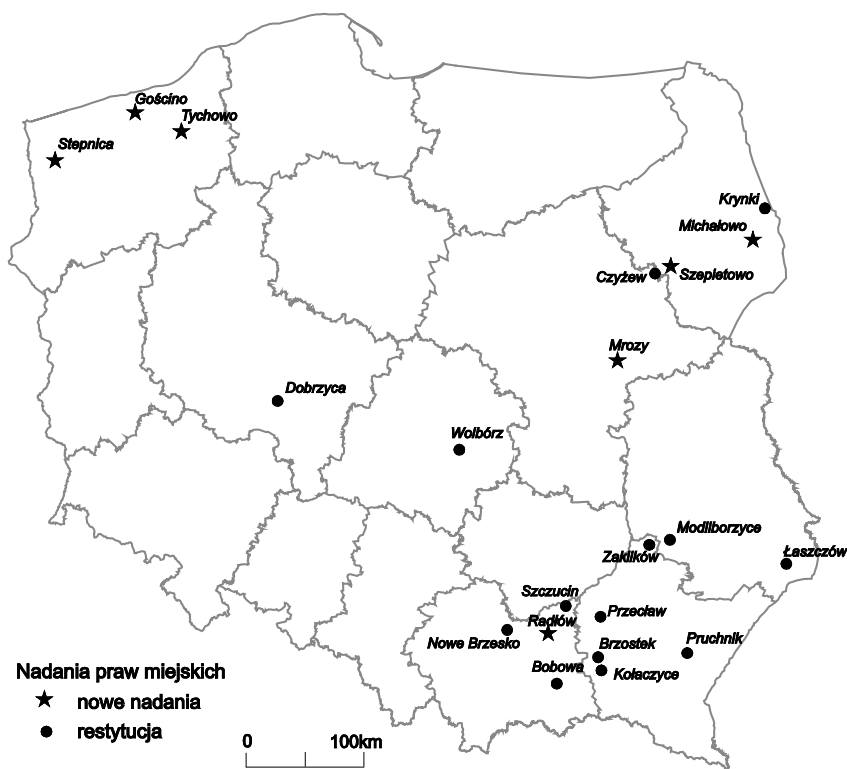
- niższa niż w innych regionach kraju gęstość miejskiej sieci osadniczej;
- duża koncentracja miast zdegradowanych;
- większe zainteresowanie władz lokalnych i wojewódzkich uzyskaniem praw miejskich;
- silne procesy dyfuzji idei umiastowienia (Drobek 1999, 2002; Krzysztofik 2006; Najgrakowski 2009).

Na tym tle wyróżnia się województwo zachodniopomorskie, z trzema nowymi miastami, które w przeszłości posiadały status wsi. Ich utworzenie wzmacnia sieć osadniczą tego regionu, historycznie opartą na dużych gospodarstwach rolnych (Zaniewska i in. 2013).

Tab. 1. Położenie i ludność nowo utworzonych miast w latach 2009–2014

Miasto Okres posiadania praw miejskich	Województwo Powiat	Liczba ludności miasta (2014 r.)	Liczba miast (2014 r.)	Udział ludn.miasta w ogólnej ludności powiatu [%]	Liczba ludności gminy miejsko-wiejskiej	Gęstość zalud. gminy [os./km ²]	Udział ludności miasta w ogólnej ludności gminy [%]
Nowe miasta powstałe w 2009 r.							
1. Bobowa 1339–1934	małopolskie gorlicki	3 005	3	8,3	9 563	192	31,4
2. Brzostek 1367–1934	podkarpackie dębicki	2 712	3	4,9	13 187	108	20,6
3. Krynki 1509–1950	podlaskie sokólski	2 511	4	8,5	3 282	20	76,5
4. Michałowo nowe nadanie	podlaskie białostocki	3 177	9	6,3	7 057	17	45
5. Szczucin 1780–1934	małopolskie dąbrowski	4 173	2	26,1	13 322	112	31,3
Nowe miasta powstałe w 2010 r.							
1. Łaszczów 1549–1870	lubelskie tomaszowski	2 187	3	8,9	6 406	50	34,1
2. Kołaczyce 1354–1919	podkarpackie jasielski	1 447	2	3,8	9 060	148	16
3. Przecław 1471–1919	podkarpackie mielecki	1 711	3	2,5	11 669	87	14,7
4. Radłów nowe nadanie	małopolskie tarnowski	2 773	7	11,4	9 804	114	28,2
5. Szepietowo nowe nadanie	podlaskie wysokomazowiecki	2 282	4	11,8	7 213	48	31,6
6. Tychowo nowe nadanie	zachodniopomorskie białogardzki	2 533	3	7,6	7 017	20	36
Nowe miasta powstałe w 2011 r.							
1. Czyżew 1738–1870	podlaskie wysokomazowiecki	2 636	4	13,6	6 550	50	40,2
2. Gościno nowe nadanie	zachodniopomorskie kołobrzeski	2 468	2	4,9	5 235	45	47
3. Nw. Brzesko 1279–1870	małopolskie proszowicki	1 672	2	21,2	5 812	107	28,7
4. Pruchnik 1370–1934	podkarpackie jarosławski	3 751	3	7,7	9 845	123	38,1
5. Wolbórz 1273–1870	łódzkie piotrkowski	2 388	2	27,4	7 800	51	30,6
Nowe miasta powstałe w 2014 r.							
1. Dobrzyca 1440–1934	wielkopolskie pleszewski	3 207	2	15,3	8 346	72	38,4
2. Modliborzyce 1642–1869	lubelskie janowski	1 400	2	10,3	7 126	47	19,6
3. Mrozy nowe nadanie	mazowieckie miński	3 454	3	34,4	8 785	61	39,3
4. Stepnica nowe nadanie	zachodniopomorskie goleniowski	2 266	4	5	4 857	17	46,6
5. Zaklików 1565–1869	podkarpackie stalowowolski	3 039	2	4,5	8 709	43	34,8

 Źródło: opracowanie własne na podstawie *Powierzchnia i ludność...* (2014).

Ryc. 1. Położenie miast ustanowionych w latach 2009–2014

Źródło: opracowanie własne.

Z uwagi na uwarunkowania historyczno-genetyczne w zbiorze miast restytuowanych w latach 2009–2014, wydzielić można dwie zasadnicze grupy miejscowości:

- miejscowości z miejską przeszłością, jest ich łącznie 14, co stanowi 67% całego zbioru;
- miejscowości, które po raz pierwszy w swej historii stały się miastami, są to dawne wsie, których jest 7, co stanowi 33% ogółu.

W zbiorze ośrodków z miejską przeszłością większość stanowią miasta położone na obszarze byłego Królestwa Polskiego, które zostały zdegradowane głównie w latach 1869–1870 (6 ośrodków). Niektóre źródła traktują ten epizod jako efekt politycznych represji (mówi się, że przywileje miejskie odebrano między innymi za zaangażowanie się społeczności lokalnych tych ośrodków w Powstanie Styczniowe). Kolejną liczną grupę stanowią dawne miasta położone na obszarze byłego zaboru austriackiego zdegradowane w 1934 r. (5 ośrodków).

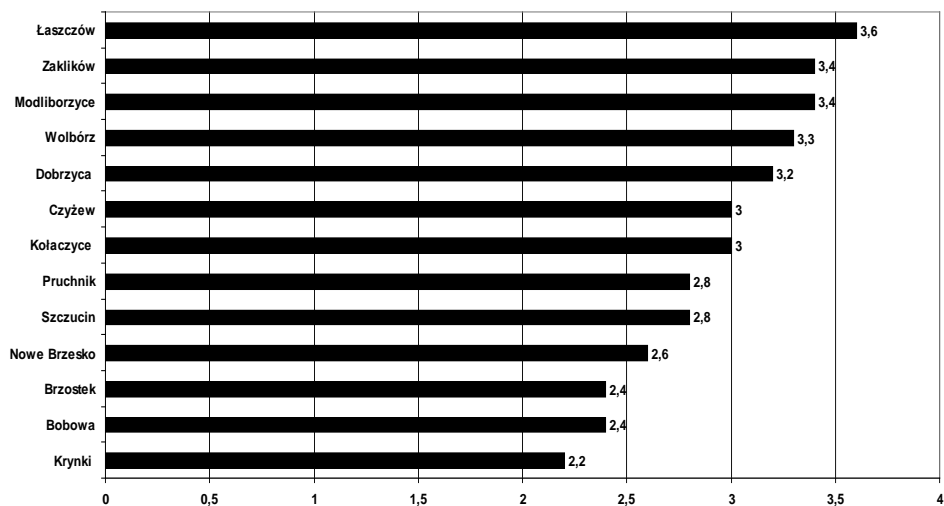
Pod względem wielkości nowe miasta powstałe w latach 2009–2014 (zarówno restytuowane, jak i te które po raz pierwszy otrzymały status miasta),

należą do klasy miast małych i liczą do 5 tys. mieszkańców. W strukturze wielkościowej zdecydowaną przewagę mają miasta należące do przedziału od 2 do 5 tys. mieszkańców, które stanowią 81% ogółu nowych miast. Rozpiętość wielkości tych ośrodków jest znaczna i waha się od 1,4 tys. mieszkańców (Modliborzyce) do ponad 4 tys. (Szczucin) (tab. 1). Liczba mieszkańców nowego miasta wynosi przeciętnie 2609 osób, ale należy zauważyć, że poszczególne typy historyczno-genetyczne nowych miast cechują się zróżnicowaną liczbą ludności. W przypadku miast restytuowanych jest to 2560 osób, a w przypadku ośrodków, które po raz pierwszy otrzymały prawa miejskie wartość ta jest większa i kształtuje się na poziomie 2708 osób. Podobne tendencje można zaobserwować w krajowym zbiorze nowych miast utworzonych w latach 1980–2011 (Szmytkie, Krzysztofik 2011).

Analiza danych zawartych w tab. 1 pozwala stwierdzić, że nowe miasta odgrywają różną rolę w procesach urbanizacyjnych danego powiatu i gminy. Przykładowo Michałowo jest dziewiątym miastem powiatu białostockiego i skupia tylko 6,5% ludności miejskiej tego powiatu, natomiast Mrozy, są trzecim miastem powiatu mińskiego i skupiają aż 34,4% ludności miejskiej. W skali poszczególnych gmin również widoczne są duże dysproporcje. Udział Krynek w ogóle ludności gminy wynosi przeszło 76%, podczas gdy Przeclawia i Kołaczyc kształtuje się odpowiednio na poziomie 14,7% i 16,0%.

Pogłębione badania ankietowe przeprowadzono w 14 ośrodkach restytuowanych w latach 2009–2014 (przy braku ankiet z Przeclawia prezentowane wyniki dotyczą 13 miast). Podstawowe pytanie dotyczyło subiektywnej oceny poziomu miejskości nowych miast (ryc. 2). W opinii ankietowanych ogólny poziom miejskości ośrodków restytuowanych w skali Likerta od 1 (najniższy poziom miejskości) do 5 (najwyższy poziom miejskości) nie jest wysoki i przyjmuje przeciętnie wartość 2,8. W przypadku dziewięciu ośrodków ocena ta jest równa lub wyższa od średniej. W układzie poszczególnych miast najwyżej oceniono poziom miejskości Łaszczowa z woj. lubelskiego (3,6), a najniżej Krynek z woj. podlaskiego (2,2).

Kolejne pytanie skierowane do mieszkańców miast restytuowanych dotyczyło poziomu zadowolenia z zamieszkania w danym ośrodku (tab. 2). Przeprowadzone badania pozwalają stwierdzić, że ogólnie mieszkańcy miast restytuowanych wykazują wysoki i bardzo wysoki poziom zadowolenia z życia w swoim mieście (odpowiednio 47% i 45% ogółu wskazań). W układzie poszczególnych ośrodków udział odpowiedzi określających bardzo wysoki poziom zadowolenia z miejsca zamieszkania jest zróżnicowany. Najwyższy poziom satysfakcji odnotowano w Łaszczowie (80% odpowiedzi „zdecydowanie tak”), który to ośrodek w opinii respondentów charakteryzuje się jednocześnie najwyższym poziomem miejskości. W przypadku Krynek, miejscowości o najniższym poziomie miejskości, zdania te są wyraźnie podzielone, gdyż odnotowano relatywnie duży udział odpowiedzi „raczej nie” (tab. 2).

Ryc. 2. Subiektywny poziom mięjskości miast restytuowanych w latach 2009–2014
 Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych.

Tab. 2. Poziom zadowolenia z zamieszkania w miastach restytuowanych w latach 2009–2014

Miasto	Udział odpowiedzi [%]			
	zdecydowanie tak	raczej tak	raczej nie	zdecydowanie nie
Bobowa	48,5	30,2	8,5	12,8
Brzostek	31,0	65,5	3,5	–
Czyżew	66,7	33,3	–	–
Dobrzyca	56,5	39,1	4,4	–
Kołaczyce	47,6	28,6	19,0	4,8
Krynki	75,0	–	25,0	–
Łaszczów	80,0	20,0	–	–
Modliborzyce	47,5	52,5	–	–
Nowe Brzesko	25,0	75,0	–	–
Pruchnik	33,3	53,3	13,4	–
Szczucin	32,0	64,0	4,0	–
Wolbórz	66,5	33,5	–	–
Zaklików	57,0	43,0	–	–
Ogółem	45,0	47,0	6,0	2,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych.

Cechy pozytywne i negatywne wyróżniające miasta restytuowane

Przeprowadzone badania pozwoliły ustalić jakie są zdaniem mieszkańców miast restytuowanych najważniejsze pozytywne i negatywne cechy wyróżniające dany ośrodek od innych małych miast regionu. Niektóre z cech wskazanych jako pozytywne można utożsamiać z potencjalnymi szansami rozwoju (lub czynnikami rozwoju), natomiast cechy negatywne można traktować jako potencjalne zagrożenia rozwoju (bariery rozwoju) miasta. Tabela 3 zawiera wykaz najczęściej wskazywanych cech pozytywnych i negatywnych charakteryzujących badane miasta. Dla każdego ośrodka liczba najczęściej wskazywanych cech zawiera się w przedziale od 1 do 4.

Jako najbardziej charakterystyczne, pozytywne cechy nowych miast wskazywano zdecydowanie najczęściej wybrane elementy zabudowy miasta lub całe układy urbanistyczne. Należą do nich: obiekty zabytkowe o funkcjach sakralnych (np. kościoły w Kołaczycach, Szczucinie i Nowym Brzesku, synagoga w Bobowej i Modliborzycach), obiekty o funkcjach muzealnych (np. Muzeum Ziemiaństwa w Dobrzycy, Muzeum Drogownictwa w Szczucinie, fot. 1, Pożarnicze Centrum Historyczno-Edukacyjne Ziemi Łódzkiej w Wolborzu) czy miejskie układy urbanistyczne (np. zabudowa rynku w Brzostku, Kołaczycach, Pruchniku, Wolborzu, Zaklikowie czy gwiaździsty układ ulic w Krynkach).

Relatywnie dużo wskazań odnosiło się do walorów przyrodniczych miasta i okolic (np. walory przyrodniczo-krajobrazowe w Brzostku, Modliborzycach, Pruchniku, zalew w Wolborzu i Zaklikowie) czy historii i tradycji lokalnej (kultura żydowska i wyrób koronki klockowej w Bobowej, fot. 2, czy Jarmark Sztuki Ludowej w Pruchniku). W przypadku Bobowej i Czyżewa podkreślono wysoką jakość infrastruktury społecznej w postaci szkolnictwa ponadgimnazjalnego. W nielicznych ośrodkach pozytywnie oceniano wybrane elementy infrastruktury technicznej (dworzec kolejowy w Czyżewie, most na Wiśle w Szczucinie). W trzech miastach Czyżewie i Dobrzycy i Łaszczowie wymieniono bazę ekonomiczną w postaci dobrze funkcjonujących przedsiębiorstw lokalnych. W przypadku Dobrzycy są to zakłady przemysłu spożywczego: Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska „Kowalew-Dobrzyca”, „Vitag” wyspecjalizowany w produkcji herbat ziołowych i owocowych oraz zakład drobiarski Adros. W Czyżewie dobrze funkcjonują zakłady przemysłu mięsnego „Sokołów S.A.” W Łaszczowie działalność prowadzą przedsiębiorstwa produkcyjne z branży rolno-spożywczej, m.in. zamrażalnia owoców i warzyw, mleczarnia, piekarnie.

Wybrane wskazania pozytywne odnoszące się do poszczególnych miast restytuowanych obrazują poniższe cytaty:

- Brzostek A26 *„duży rynek, wyremontowane i zadbane stare kamieniczki, charakterystyczne ganki w starych budynkach”;*
- Bobowa A16 *„rękodzieło-koronka klockowa i związany z tym Międzynarodowy Festiwal Koronki Klockowej, kultura chasydzka, zabytki, dużo szkół”;*

Tab. 3. Cechy pozytywne (szanse rozwoju) i negatywne (zagrożenia rozwoju) miast restytuowanych (2009–2014)

Cechy pozytywne	Miasto	Cechy negatywne
<ul style="list-style-type: none"> - wyrób koronki klockowej - synagoga i cmentarz żydowski - dobrze rozwinięta edukacja 	Bobowa	<ul style="list-style-type: none"> - brak infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej - duży ruch samochodowy
<ul style="list-style-type: none"> - ładny krajobraz i położenie - zadbane rynek 	Brzostek	<ul style="list-style-type: none"> - bezrobocie - brak oferty kulturalnej - brak chodników, zły stan dróg
<ul style="list-style-type: none"> - lokalne przedsiębiorstwa (Zakłady Mięsne „Sokołów S.A.”) - szkoła średnia - dworzec kolejowy 	Czyżew	<ul style="list-style-type: none"> - dużo zaniedbanych drewnianych domów
<ul style="list-style-type: none"> - zabytkowy Zespół Pałacowo-Parkowy z Muzeum Ziemiaństwa - kościoły - lokalne przedsiębiorstwa z branży spożywczej (mleczarnia, „Vitax”, „Adros”) 	Dobrzyca	<ul style="list-style-type: none"> - brak miejsc parkingowych - zły stan komunikacji publicznej i brak bezpośredniego połączenia z większymi miastami
<ul style="list-style-type: none"> - rynek z ratuszem - zabytkowy kościół 	Końskie	<ul style="list-style-type: none"> - brak miejsc pracy i bezrobocie - droga krajowa przebiegająca przez centrum miasta
<ul style="list-style-type: none"> - układ urbanistyczny (gwiazdasty układ ulic) - wielokulturowość - walory przyrodnicze 	Krynki	<ul style="list-style-type: none"> - mała liczba zakładów pracy - zaniedbane zabytki
<ul style="list-style-type: none"> - zabytki - bogata przeszłość historyczna - zakłady produkcyjne 	Łaszczów	<ul style="list-style-type: none"> - słaba integracja ludności - ruiny synagogi - słabo rozwinięta infrastruktura techniczna
<ul style="list-style-type: none"> - układ urbanistyczny - hala sportowa - kościół 	Nowe Brzesko	<ul style="list-style-type: none"> - zła jakość i niedorozwój infrastruktury technicznej - zła jakość infrastruktury drogowej
<ul style="list-style-type: none"> - zabytkowa zabudowa rynku - walory turystyczno-krajobrazowe - imprezy lokalne: Jarmark Sztuki Ludowej 	Pruchnik	<ul style="list-style-type: none"> - brak parku - zły stan dróg - brak toalety publicznej
<ul style="list-style-type: none"> - Muzeum Drogownictwa - zabytkowy kościół - most na Wiśle - położenie na styku trzech województw 	Szczucin	<ul style="list-style-type: none"> - zanieczyszczenie środowiska i duża zachorowalność mieszkańców w wyniku funkcjonowania zakładów azbestowych - niedorozwój infrastruktury drogowej
<ul style="list-style-type: none"> - zabytki, w tym Pałac Biskupów Kujawskich - układ urbanistyczny - Pożarnicze Centrum Historyczno-Edukacyjne - Zalew Sulejowski 	Wolbórz	<ul style="list-style-type: none"> - niedorozwój infrastruktury drogowej - brak połączeń z większymi miastami - zniszczone elewacje budynków - starzenie się społeczeństwa
<ul style="list-style-type: none"> - zieleń i dobra jakość środowiska - zalew - układ urbanistyczny 	Zaklików	<ul style="list-style-type: none"> - uboga baza noclegowa - starzenie się społeczeństwa, emigracja ludzi młodych - brak miejsc pracy

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych.

- Czyżew A3 „*duże zakłady przemysłowe takie jak: Zakłady Mięsne „Sokołów S.A.” w Czyżewie, Zespół Szkół Ogólnokształcących i Zawodowych, dworzec kolejowy z czasów kolei petersburskiej*”;
- Dobrzyca A6 „*pałac w Dobrzycy jako atrakcja turystyczna, bogata historia, funkcjonujące zakłady pracy do których dojeżdżają osoby spoza gminy, powiatu*”;
- Kołaczyce A20 „*ratusz w rynku, neogotycki kościół, zabytkowy dom z podcieniami w rynku, odremontowany rynek*”;
- Krynki A1 „*dobre walory przyrodnicze – dużo lasów, czyste powietrze, słabe zaludnienie, gwiazdzisty układ ulic*”;
- Łaszczów A4 „*zabytkowe pozostałości: po bramach wjazdowych do miasta, kościół p.w. św. Piotra i Pawła i inne w tym herb*”;
- Modliborzyce A17 „*w centrum Modliborzyc znajduje się rynek bardzo ładnie zagospodarowany zielenią i kwiatami, budynki użyteczności publicznej nowo zmodernizowane*”;
- Pruchnik A1 „*przykład zabudowy małomiasteczkowej – drewniane domy podcieniowe kryte gontem, imprezy nawiązujące do tradycji związanych z historią naszego regionu, np. Jarmark Sztuki Ludowej*”;
- Nowe Brzesko A7 „*zabudowa, miasto posiada dwa rynki, ulice, układ małomiasteczkowy*”;
- Szczucin A25 „*położenie nad rzeką Wisłą, specyficzny mikroklimat, jedyne muzeum drogownictwa w Europie, położenie na granicy trzech województw*”;
- Wolbórz A5 „*doskonałe położenie przy drodze krajowej nr 8, pałac biskupów Kujawskich, Pożarnicze Centrum Historyczno-Edukacyjne Ziemi Łódzkiej, Zalew Sulejowski*”;
- Zaklików A2 „*czyste powietrze, dużo zieleni, krajobraz sprzyjający turystyce, ładna zabudowa, dobrze rozwinięta sieć handlowo-usługowa*”.

Obok wskazań pozytywnych można wymienić cechy, które zdaniem respondentów źle wpływają na ogólny wizerunek i przyszły rozwój miasta. Oceny negatywne wskazują na ważne zjawiska i procesy społeczne, które wyraźniej dostrzeżono przy zmianie statusu administracyjnego. Najczęściej zwracano uwagę na brak na lokalnym rynku pracy przedsiębiorstw i instytucji w których mieszkańcy mogą znaleźć zatrudnienie. Następstwem takiej sytuacji jest występowanie bezrobocia, co prowadzi do emigracji młodych ludzi w celu znalezienia pracy (np. w Brzostku, Kołaczycach, Krynkach czy Modliborzycach). W przestrzeni nowych miast widoczne są zaniedbania dotyczące infrastruktury technicznej. Respondenci najczęściej wskazywali zły stan dróg i chodników w mieście (np. w Brzostku, Szczucinie, Nowym Brzesku czy Pruchniku) oraz brak obwodnicy skutkujący dużym natężeniem ruchu samochodowego w centrum miasta (Bobowa i Kołaczyce). Respondenci zwracali również uwagę na zły stan budynków, często zabytkowych (Czyżew, Krynki, Łaszczów, Wolbórz). W przypadku Dobrzycy i Wolborza zwrócono uwagę na słabą dostępność

Fot. 1. Bobowa – pomnik koronczarki na rynku
Autor: B. Konecka-Szydłowska.

Fot. 2. Szczucin – Muzeum Drogownictwa
Autor: B. Konecka-Szydłowska.

komunikacyjną tych miast z większymi ośrodkami. Ze społecznego punktu widzenia zagrożeniem rozwoju jest starzenie się społeczeństwa, na co zwrócono uwagę w Wolborzu i Zaklikowie, z kolei w Łaszczowie problemem jest słaba integracja miejscowej ludności. W Szczucinie negatywnie oceniono wieloletnie funkcjonowanie Zakładu Wyrobów Azbestowo-Cementowych (zamkniętych w 1999 r.), którego działalność i wytwarzane produkty miały niekorzystny wpływ na zdrowie mieszkańców (zachorowalność na azbestozę) i środowisko

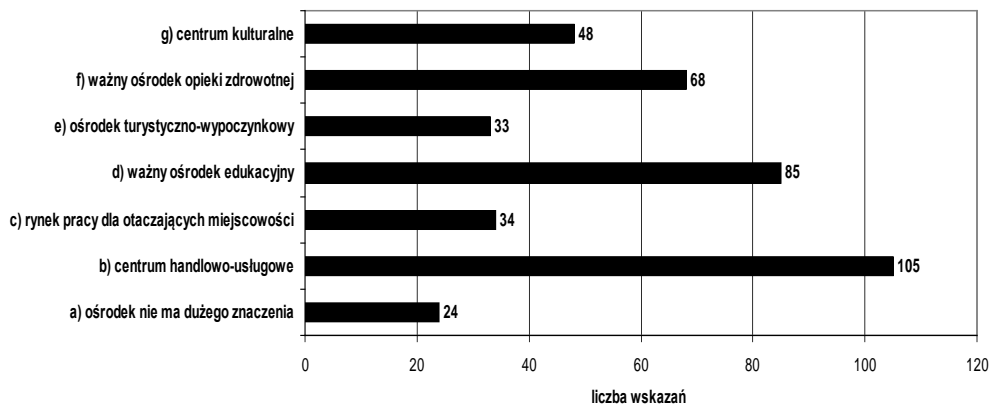
przyrodnicze (Olszewski 2014). W grupie innych negatywnych wskazań pojawiły się: niedorozwój infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej (np. Bobowa, Zaklików), brak parku i toalety publicznej (Pruchnik).

Wybrane wskazania negatywne odnoszące się do poszczególnych miast restytuowanych obrazują poniższe cytaty:

- Bobowa A3 „brak bazy gastronomicznej, hotelarskiej, słaby rozwój turystyki”;
- Brzostek A8 „droga krajowa biegnąca przez centrum miasteczka, mała liczba miejsc pracy”;
- Czyżew A2 „dużo zaniedbanych drewnianych domów i posesji”;
- Dobrzyca A6 „problem z komunikacją publiczną w dni wolne od pracy, brak bezpośredniego połączenia drogą z miastami wojewódzkimi: Poznaniem i Wrocławiem”;
- Nowe Brzesko A1 „brak lub zła kanalizacja burzowa, niedokończona sieć wodociągowa i kanalizacyjna, zła jakość dróg gminnych”;
- Szczucin A5 „spuścizna po byłych zakładach azbestowych, zanieczyszczenie środowiska, zachorowalność mieszkańców na azbestozę”;
- Zaklików A6 „mało miejsc noclegowych, zbyt mało miejsc do zatrudnienia, starzejące się społeczeństwo, emigracja młodzieży i młodych ludzi z Zaklikowa”.

Znaczenie miast restytuowanych dla najbliższego otoczenia

W opinii ankietowanych mieszkańców nowe miasta restytuowane dla otaczających obszarów wiejskich pełnią trzy podstawowe funkcje (ryc. 3). Dwie z tych funkcji dotyczą świadczenia usług publicznych: (1) w zakresie usług edukacyjnych, co związane jest z funkcjonowaniem szkół średnich (85 wskazań) oraz (2) w zakresie ochrony zdrowia, co wynika z działalności

Ryc. 3. Znaczenie miast restytuowanych dla najbliższego otoczenia (2009–2014)

Źródło: opracowanie własne.

ośrodka zdrowia, którą uzupełnia prywatna opieka medyczna lekarzy specjalistów (68 wskazań). Kolejna, najczęściej wskazywana funkcja wiąże się z realizacją dla najbliższego otoczenia zadań w zakresie handlu i usług (105 wskazań). Według respondentów mniejsze jest znaczenie nowych miast jako ośrodków kultury (48 wskazań). Badania wykazały, że nowe miasta nie mają silnej funkcji jako ośrodki aktywizacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich w zakresie rynku pracy (34 wskazania) oraz nie są postrzegane jako ośrodki turystyczno-wypoczynkowe, choć niektóre z nich takie walory posiadają (33 wskazania). Należy również zaznaczyć, że zdaniem relatywnie małej grupy respondentów (24 wskazania) nowe miasta dla obszarów otaczających nie mają dużego znaczenia i tym samym nie stymulują rozwoju żadnych powiązań społeczno-gospodarczych.

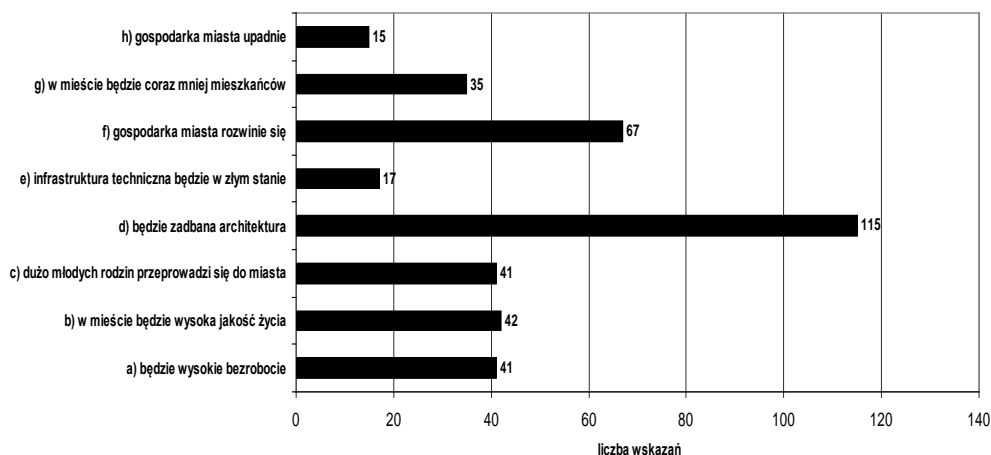
Z punktu widzenia kształtowania się powiązań ośrodków z najbliższym zapleczem szansą dalszego rozwoju nowych miast jest utrzymywanie i wzmacnianie funkcji w zakresie usług publicznych w zakresie edukacji i ochrony zdrowia oraz komercyjnych usług handlowych. Zagrożenie rozwoju wiąże się z występowaniem niedoboru miejsc pracy, co sprawia, że nowe ośrodki miejskie nie są postrzegane jako lokalne rynki pracy.

Przyszłość miast restytuowanych

Zdaniem ankietowanych ponowne uzyskanie statusu miejskiego stanowi impuls rozwojowy dla danej miejscowości i szansę na dalszy, bardziej dynamiczny rozwój. Do korzyści wynikających z restytucji praw miejskich mieszkańcy zaliczyli: większy prestiż miejscowości, napływ nowych inwestorów i większe możliwości korzystania z funduszy unijnych. W opinii władz samorządowych i ankietowanych mieszkańców wśród innych korzyści związanych z odzyskaniem praw miejskich znajdują się: uproszczone procedury odrolnienia gruntów, co daje możliwość szybszego inwestowania w budownictwo mieszkaniowe, infrastrukturę usługową i działalność gospodarczą, wzrost liczby mieszkańców oraz poprawa estetyki miasta i jakości infrastruktury drogowej i technicznej.

Potwierdzają to wypowiedź pani burmistrz Krynek oraz wybrane opinie respondentów w innych miastach:

- *„Mam nadzieję, że magiczne słowo „miasto” sprawi, że w Krynkach będzie lepiej – mówi zadowolona burmistrz nowego miasta, Jolanta Gudalewska. Głównym motywem przywrócenia praw miejskich była chęć powrotu do korzeni i historii oraz przywrócenie odpowiedniego statusu miejscowości, zwłaszcza, że zabudowa Krynek posiada wiele cech typowo miejskich, jak np. rondo, od którego odchodzi aż 12 ulic!”* (TVN24, PAP, IAR, 2008).
- Bobowa A22 *„jest to nobilitacja, podniesie się prestiż miejscowości, nastąpi rozwój różnych dziedzin życia mieszkańców”;*

Ryc. 4. Przyszłość miast restytuowanych (2009–2014)

Źródło: opracowanie własne.

- Czyżew A1 „łatwiejsze przekwalifikowanie gruntów rolnych pod zabudowę”;
- Dobrzyca A4 „większy prestiż, możliwość pozyskania środków pomocowych adresowanych do miast, bez utraty możliwości starania się o fundusze na rozwój obszarów wiejskich”;
- Kołaczyce A20 „może nastąpi rozwój, więcej miejsc pracy, łatwiejszy dostęp do środków unijnych, które przysługują tylko miastom”;
- Wolbórz A1 „powrócił na dawne miejsce, jest jednym z najstarszych miast”.

Przeprowadzone badania ankietowe wykazały, że pozytywne opinie mieszkańców na temat przyszłości nowych miast dotyczą tylko wybranych aspektów (ryc. 4). Zdaniem respondentów już sam proces przygotowań do uzyskania praw miejskich przyczynił się wyraźnie do poprawy wizerunku miasta, co wiązało się z poprawą stanu zabudowy i infrastruktury miejskiej, zwłaszcza w centrum (procesy rewitalizacji). Ponad połowa respondentów (115 wskazań) twierdzi, że tendencja ta się utrzyma i za 10 lat nowe miasta będą się wyróżniały zadbaną architekturą. Znaczna część respondentów twierdzi, że w przyszłości gospodarka miast rozwinie się (67 wskazań), ale nie na tyle, że zlikwidowany zostanie występujący obecnie problem bezrobocia. Do innych problemów, które mogą wystąpić za 10 lat respondenci zaliczyli: starzenie się społeczeństwa i niedostateczną poprawę warunków życia.

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza pozwala stwierdzić, że w całym zbiorze nowych miast, które otrzymały status ośrodka miejskiego w latach 2009–2014 występują analogiczne tendencje jak w krajowym zbiorze nowych miast utworzo-

nych po 1980 r. Dotyczą one położenia w układzie regionalnym Polski, wielkości i uwarunkowań genetyczno-historycznych. Zgodnie z tendencjami krajowymi większość nowych miast położona jest w Polsce południowej i wschodniej. Nowe miasta należą do klasy wielkościowej do 5 tys. mieszkańców i większość z nich posiadała w przeszłości prawa miejskie, tj. w tych ośrodkach miała miejsce restytucja praw miejskich (Dropek 2002; Krzysztofik 2006; Konecka-Szydłowska 2011; Szmytkie, Krzysztofik 2011; Sokołowski 2014).

Badania społeczno-gospodarczych uwarunkowań rozwoju miast restytuowanych prowadzą do wniosku, że rozwój małych miast jest ściśle powiązany z ich rolą w układach lokalnych lub regionalnych. W przypadku miast restytuowanych o liczbie ludności do 5 tys. ich wpływ na kształtowanie się powiązań społeczno-gospodarczych w skali lokalnej czy rzadziej regionalnej jest ograniczony. Można zauważyć, że znaczenie miasta wyraźnie wzrasta, gdy ośrodek ma dobrze wykształconą bazę ekonomiczną i zlokalizowany jest w nim zakład produkcyjny, w którym zatrudnienie znajduje miejscowa i pozamiejscowa ludność, stymuluje to także rozwój innych powiązań społeczno-gospodarczych np. usługowo-handlowych. O randze ośrodka decydują również zlokalizowane w nim instytucje edukacyjne o znaczeniu ponadlokalnym (szkoły ponadgimnazjalne) czy w zakresie ochrony zdrowia. Zdecydowanie mniejsze w generowaniu powiązań jest posiadanie przez ośrodek relatywnie wysokich walorów przyrodniczo-rekreacyjnych, kulturowych czy historycznych.

Dotychczasowe tendencje wskazują, że proces umiastowienia Polski będzie trwał nadal. Najmłodsze miasta, które uzyskały prawa miejskie w 2015 r. to Chocz w woj. wielkopolskim i Stopnica w woj. świętokrzyskim. W 2016 r. prawa miejskie uzyskają kolejne miejscowości, w woj. lubelskim: Lubycza Królewska, Urzędów, Siedliszcze i w woj. wielkopolskim – Jaraczewo. Tym samym liczba miast w Polsce wzrosła do 919. Obserwując współcześnie zachodzące procesy wzrostu liczby miast można stwierdzić, że dla społeczności lokalnej zamieszkującej daną miejscowość mają one wymiar ambicjonalny, na co wskazują, m.in. dyfuzyjny charakter procesów umiastowienia oraz wyniki prowadzonych badań (w opinii ankietowanych uzyskanie praw miejskich zwiększa prestiż miejscowości i rangę w regionie). Procesy umiastowienia są raczej nieuniknione również w otoczeniu dużych aglomeracji miejskich, gdzie zachodzą dynamiczne procesy suburbanizacji prowadzące do przeobrażeń morfologicznych osiedli wiejskich (Szmytkie, Krzysztofik 2011).

Przyjmując, że rozwój gospodarczy w skali kraju zależy w dużej mierze od rangi i konkurencyjności jego głównych ośrodków miejskich, koncentracja procesów rozwojowych jedynie w tych ośrodkach powoduje utrwalenie negatywnych zmian i dalsze osłabienie spójności policentrycznego systemu przestrzennego. Proces metropolizacji prowadzi do polaryzacji przestrzeni (wyróżnić można dynamicznie rozwijające się obszary aglomeracyjne i stagnujące peryferia), co stanowi podstawowy problem współczesnej polityki przestrzen-

nej. W dłuższej perspektywie sytuacja taka może przyczynić się do osłabienia spójności przestrzennej regionalnej i krajowej sieci osadniczej. Stąd też krajowa polityka przestrzenna powinna docenić rolę małych miast, w tym nowych miast, znaczenie utrzymania i wzmocnienia ich funkcji w przestrzennej organizacji życia społecznego. Proces odbudowy i utrzymania potencjału gospodarczego małych miast powinien opierać się przede wszystkim na endogenicznych zasobach tych ośrodków. Konieczne jest także wspieranie samorządu wojewódzkiego w działaniach angażujących społeczność lokalną oraz instytucje rozwoju lokalnego do podejmowania inicjatyw na rzecz rozwoju małych miast oraz współpracy z dużymi ośrodkami miejskimi (Korcelli 2007). Promowanie małych miast jako lokalnych centrów wzrostu o zrównoważonym rozwoju, przy wykorzystaniu ich potencjału endogenicznego, zostało również podkreślone przez ESPON w jednym z trzech scenariuszy rozwoju Europy do 2050 roku (ESPO 2014).

Literatura

- Bagiński E., 1992, Rodowód nowego miasta Jelcz-Laskowice, Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.
- Bartosiewicz B., Marszał T. (red.), 2011, Kierunki i uwarunkowania rozwoju małych miast z perspektywy 20 lat transformacji. Studium przypadków, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Christaller W., 1933, Die zentralen Orte in Suddeutschland, Gustav Fischer, Jena.
- Churski P., Konecka-Szydłowska B., Perdał R., 2009, Rola aglomeracji miejskiej Poznania w kształtowaniu spójności regionu wielkopolskiego, [w] Churski P. (red.), Spójność i konkurencyjność regionu wielkopolskiego. Wyniki projektu badawczego zrealizowanego w ramach konkursu dotacji Ministerstwa Rozwoju Regionalnego w zakresie wdrażania funduszy strukturalnych na poziomie Narodowej Strategii Spójności, Umowa: DKS/DEF-VIII/POPT/04/275/09, Wersja CD, Poznań, s. 1–55.
- Cloke P. J., 1979, Key settlements in rural areas, Methuen, London.
- Drobek W., 1993, Korfantów. Historia i współczesność, Instytut Śląski w Opolu, Opole.
- Drobek W., 1996, Tryb formalny i praktyka nadawania praw miejskich w Polsce, [w] Czaja S. (red.), Gospodarka, środowisko przyrodnicze, informacja. Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Pokrzywna – Wrocław, s. 211–215.
- Drobek W., 1999, Rola małych miast zdegradowanych w sieci osadniczej Śląska, Państwowy Instytut Naukowy, Instytut Śląski w Opolu, Opole.
- Drobek W., 2002, Polskie nowe miasta (1977–2001), [w] Słodczyk J. (red.), Przemiany bazy ekonomicznej i struktury funkcjonalnej miast, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 71–84.
- Drobek W., Dawidejt-Jastrzębska E., 2011, Przekształcenia krajobrazu kulturowego Korfantowa, [w] Bartosiewicz B., Marszał T. (red.), Kierunki i uwarunkowania ma-

- łych miast z perspektywy 20 lat transformacji. Studium przypadków, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 83–101.
- ESPON, 2014, Vision-Scenarios 2050.⁹⁸
- Fogel P., Godula E., 2011, Struktura przestrzenna małego miasta na obszarze metropolitalnym Warszawy na przykładzie Halinowa, [w] Bartosiewicz B., Marszał T. (red.), Kierunki i uwarunkowania małych miast z perspektywy 20 lat transformacji. Studium przypadków, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 71–81.
- Heffner K., 2003, Małe miasta a rozwój obszarów wiejskich, Biuletyn KPZK PAN, 207, Warszawa, s. 227–245.
- Heffner K., 2008, Funkcjonowanie miast małych w systemie osadniczym Polski w perspektywie 2033r. – rekomendacje dla KPZK. Ekspertyza wykonana w ramach Ekspertckiego Projektu Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do roku 2033 (EP KPZK), Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa.
- Jelonek A., 1989, Nowe miasto w badaniach geograficznych, Folia Geographica, 11, Acta Universitatis Lodziensis, s. 289–293.
- Kołtuniak J., 2002, Piotrków Kujawski. Zarys dziejów miasta i parafii, Wydawnictwo ATLAS, Bydgoszcz.
- Konecka-Szydłowska B., 2007, Słupca jako ośrodek aktywizacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich, [w] Rydz E. (red.), Podstawy i perspektywy rozwoju małych miast, Akademia Pomorska w Słupsku, s. 263–272.
- Konecka-Szydłowska B., 2011, Małe miasta nowo utworzone w procesie urbanizacji, [w] Bartosiewicz B., Marszał T. (red.), Przemiany przestrzeni i potencjału małych miast w wybranych regionach Polski – z perspektywy 20 lat transformacji, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 9–25.
- Konecka-Szydłowska B., 2012, Szanse i zagrożenia rozwoju nowo utworzonych małych miast, Studia miejskie, 7, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, s. 123–134.
- Konecka-Szydłowska B., 2013, Percepcja przestrzeni małego miasta na przykładzie Gościna, Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica, 15, s. 225–336.
- Koralewski T., Rogacki H., 1986, Weryfikacja podziału gminnego województwa poznańskiego na podstawie analizy powiązań przestrzenno-ekonomicznych, [w] Czyż T. (red.), Metody badań struktury regionalnej, Seria Geografia, 32, Uniwersytet Adama Mickiewicza, Poznań, s. 39–60.
- Korcelli P., 2007, Podstawowe węzły układu osadniczego Polski na tle europejskiego systemu osadniczego (aglomeracje-metropolie), Biuletyn KPZK PAN, 233, s. 87–113.
- Krzysztofik R. 2006, Nowe miasta w Polsce w latach 1980–2009. Geneza i mechanizmy rozwoju. Próba typologii, Uniwersytet Śląski, Wydział Nauk o Ziemi, Sosnowiec.
- Krzysztofik R., 2005, Proces kształtowania się sieci miejskiej w Polsce w okresie od XIII do XX wieku, Czasopismo Geograficzne, 76(4), s. 383–393.
- Kwiatkiewicz A., 1997, Nowe miasto – Świątyni Górne, [w] Przyrodnicze i społeczne walory Mazowsza w dobie restrukturyzacji, 46. Zjazd PTG, Rynia, s. 216.

⁹⁸ http://www.espon.eu/export/sites/default/Documents/Publications/Territorial_Vision/ESPON

- Kwiatek-Sołtys A., 2002, Miejsce byłych miast w sieci osadniczej południowej Polski, [w] Czynniki i bariery regionalnej współpracy transgranicznej – bilans dokonań, 50. Zjazd PTG, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów, s. 425–432.
- Lamprecht M., 2005, Małe miasta i ich rola w rozwoju gospodarczym woj. łódzkiego, Biuletyn KPZK PAN, 216, s. 54–70.
- Likert R., 1932, A Technique for the Measurement of Attitudes, Archives of Psychology 140, New York.
- Maik W., 1988, Rozwój teorii regionalnych i krajowych układów osadnictwa, Seria Geografia, 37, Wydawnictwo Naukowe Uniwersyteu Adama Mickiewicza, Poznań.
- Maik W., 1992, Podstawy geografii miast, Wydawnictwo UMK, Toruń.
- Matczak A., 2002, Delimitacja zaplecza społeczno-ekonomicznego Łęczycy, [w]. Słodczyk J. (red.), Przemiany bazy ekonomicznej i struktury przestrzennej miast, Uniwersytet Opolski, Opole, s. 205–218.
- Najgrakowski M., 2009, Miasta Polski do początku XXI wieku, Dokumentacja Geograficzna 39, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Nowak S., 2007, Metodologia badań społecznych, PWN, Warszawa.
- Olszewski M., 2014, Znikają w szarym pyłe, [w] Olszewski M. (red.), Najlepsze buty na świecie, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec, s. 37–52.
- Pankau F., 1996, Współczesne determinanty rozwoju miast polskich – ustrój samorządowy i jego funkcjonowanie, [w] Kochanowski M. (red.), Nowe uwarunkowania rozwoju i kształtowania miast polskich, Warszawa, s. 81–97.
- Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2014 r., 2014, Informacje i opracowania statystyczne, GUS, Warszawa.
- Pukowska-Mitka M., Stobińska H., 1995, Pilica – nowe miasto w województwie katowickim. Wybrane zagadnienia geograficzne, Wydawnictwo Wydziału Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego, Sosnowiec – Katowice, s. 93–105.
- Siemiński J. L., 1991, Teraźniejszość i przyszłość małych miasteczek, Wiadomości Statystyczne, 9, s. 26–29.
- Sokołowski D., 2014, New towns in Poland, Bulletin of Geography. Socio-Economic Series, 23, Toruń, s. 149–160.
- Szlachta J., 1984, Kryteria nadawania praw miejskich, Miasto, 11, s. 18–19.
- Szmytkie R., 2003, Próba zastosowania kryterium fizjonomicznego w procedurze nadawania praw miejskich, Czasopismo Geograficzne, 74(4), s. 345–353.
- Szmytkie R., 2012, Zmiana liczby miast w Polsce w okresie powojennym, [w] Ciok S., Dołzbłasz S. (red.), Problemy współpracy transgranicznej i kształtowania ponadkrajowych powiązań gospodarczych, Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego, 28, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, s. 155–171.
- Szmytkie R., Krzysztofik R., 2011, Idea miejskości w Polsce, [w] Namyślak B., (red.), Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych. T. 2. Zmiany funkcjonalno-przestrzenne miast i obszarów wiejskich, Rozprawy Naukowe IGRR Uniwersytetu Wrocławskiego, 20, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, s. 25–38.
- Szymańska D., 1988, Nowe miasta w Polsce i ich struktura społeczno-ekonomiczna, Czasopismo Geograficzne, 77(1–2), s. 69–82.

- Szymańska D., 1993, *New towns in regional development*, Wydawnictwo UMK, Toruń.
- Szymańska D., 1996a, *Nowe miasta w systemach osadniczych*, Wydaw. UMK, Toruń.
- Szymańska D., 1996b, *Socio-economic problems of the new town Borne Sulinowo, Eastern European Countryside*, 2, s. 95–100.
- Taylor Z., 1992, *O stosowaniu badań ankietowych w geografii społeczno-ekonomicznej*, *Przegląd Geograficzny*, t. LXIV, z. 3–4. Warszawa. s. 261–276.
- Zaniewska H., 2013, *Rozwój miejskiej sieci osadniczej pod wpływem nadawania statusu miasta nowym jednostkom*, [w] Gaczek W. M. (red.), *Dynamika, cele i polityka zintegrowanego rozwoju regionów. Aspekty teoretyczne i zarządzanie w przestrzeni*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 191–201.
- Zaniewska H., Borcz H., Filipiak-Niedźwiecka I., Barek R., Thiel M., 2013, *Małe miasta, które uzyskały prawa miejskie w latach 1989–2011*, IRM, Kraków.
- Zuzańska-Żyśko E., 2001, *Etapy aktywizacji Wojkowic – małego miasta przemysłowego w Zagłębiu Dąbrowskim*, [w] Szajnowska-Wysocka A. (red.), *Studia nad regionem śląskim*, Katowice, s. 100–120.
- Zuzańska-Żyśko E., 2006, *Społeczno-gospodarcze konsekwencje procesu transformacji na przykładzie Wojkowic – małego miasta pogórniczego*, [w] Heffner K, Marszał T. (red.), *Małe miasta – studium przypadków*, Łódź, s. 37–44.